

Соціальна філософія

УДК 117

Путров С. Ю.*Кандидат педагогічних наук, доцент НПУ імені М. П. Драгоманова***ОСОБЛИВОСТІ БІОСОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ**

У статті зазначено, що концепт «біосоціальні технології впливу на здоров'я людини» повинен стати стрижнем науково-дослідної роботи, що присвячується філософському аналізу процесів формування, збереження та зміцнення здоров'я людини. Здоров'я людини обумовлює усі відомі процеси її біологічного і соціального життя та його ресурсозабезпечення. Сучасна наука достеменно доводить про те, що технічний, біологічний і соціальний світи об'єктивно обумовлені атрибутивними властивостями людини, і залежать від її здоров'я. Тут діють закономірності становлення, функціонування і подальшого розвитку.

Ключові слова: *біосоціальні технології, вплив, здоров'я людини.*

Актуальність поставленої нами проблеми обумовлена тим, що в уявленнях більшості людей питання охорони здоров'я традиційно розглядаються як виключно природничо-наукові, а з позицій сьогодення гуманітарним аспектам здоров'язбережувальної діяльності та біосоціальним технологіям впливу на здоров'я людини приділяється недосить значна увага.

Різні аспекти зміцнення та збереження здоров'я відзеркалено у працях таких педагогів, як Т. Бойченко, Ю. Бойчук, М. Гриньова, М. Гончаренко, О. Іонова, С. Омельченко, В. Оржеховська, С. Страшко, В. Шахненко та ін.; медиків (М. Агаджанян, М. Амосов, Г. Апанасенко, І. Брехман, Е. Буліч, В. Войтенко, В. Казначеев, І. Кривич, Ю. Лісіцин, І. Муравов, Л. Попова та ін.), психологів (І. Д. Бех, О. Васильєва, В. Максименко, Г. Нікіфоров та ін.), фахівців у галузі фізичного вихо-

вання (В. Горашук, В. Дубогай, С. Єрмаков, Р. Карпюк, Т. Круцевич, С. Ровний, Л. Сущенко та ін.).

Нагадаймо, що термін «концепт» (від лат. *conceptus* — поняття) є змістом поняття. Його смислова наповненість у відволіканні від конкретно-мовної форми його виразу [9, с. 503]. За іншим джерелом, концепт — це «формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття» [13, с. 262]. Карнап помістив концепт, як відомо, між мовними висловлюваннями і відповідними до них денотатами. Інакше кажучи, концепт — це логічно-інтуїтивна схема вивчення проблеми, встановлення зв'язку між його елементами, а концептуалізація є особливою формою пізнання дійсності [13, с. 262]. Розглянемо його більш детально, оскільки це поняття є багатокомпонентним словосполученням. По-перше, поняття є основними елементами теорій, вони акумулюють і передають істотну частину нашого знання про реальний світ і роблять можливим його опис і пояснення. По-друге, поняття забезпечують наукову комунікацію. По-третє, поняття, як «логічні атоми нашої інтелектуальної діяльності» [14, с. 284–285], виконують евристичну функцію, будучи робочими інструментами наукового дослідження.

Прийдемо до аналізу змісту концепта «біосоціальні технології впливу на здоров'я людини». Почнемо наш аналіз з категорії «людина». Людина (англійська: *human, man*; іспанська: *hombre; persona*; італійська: *essere umano, uomo, persona*; німецька: *Mensch*; нідерландська: *mens*; російська: *человек*; французька: *homme*; (мн. *gens*)) у даному випадку має декілька визначень — два з яких мають для нас принципове або специфічне значення.

Перше значення — це загальнонаукове визначення даного феномену, а саме людини, що співставляється з особистістю і індивідуумом, є носієм здорового образу життя, виконує роль своєрідного природного і суспільного ідеалу до якого має прагнути будь-яка особа. Дане поняття «людина» — є для нас вихідним. Тут ми не вбачаємо потреби дискутувати з філософами, психологами або антропологами, а вживаємо його у такому сенсі, як його прийнято вживати у психології.

Отже, людина — це насамперед біологічна істота, яка наділена на відміну від інших тварин свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати [11, с. 28]. З іншого боку, людина — істота соціальна. Це найсуттєвіша ознака людини, оскільки суспільне життя і відносини, колективна трудова діяльність змінили і підкорили собі її природну індивідуальність.

Конкретну людину з усіма її характерними ознаками позначають поняттям «індивід».

Поняття «особистість» більш вузьке, ніж поняття «людина». Коли ми говоримо про особистість, ми виходимо з суспільної сутності і соціальних функцій індивіда. При цьому виникає питання: якщо особистість є ознакою індивіда, то чи будь-який індивід має цю ознаку? Річ у тім, що особистість — це ознака свідомого індивіда, який займає певну позицію у суспільстві і виконує певні соціальні ролі. Індивід, який народжений з глибокими відхиленнями у психіці, або той, що виріс поза людським оточенням, не зможе стати особистістю. Але це дуже рідкісні випадки. Набагато частіше трапляються, випадки, коли в людини недостатньо чітко сформована позиція особистості — стала система її ставлень до тих чи інших характеристик дійсності, яка виявляється у певній поведінці й вчинках. Неповторність, оригінальність особистості, сукупність тільки їй притаманних своєрідних особливостей складають індивідуальність людини, яка в одних має дуже яскраву палітру, в інших — малопомітна. Вона може проявлятися в одній або одночасно у декількох сферах людської психіки.

Задоволення людини наслідками своєї праці, становищем у суспільстві, взаємовідносинами з іншими людьми значною мірою пов'язане з можливістю розвитку і реалізації індивідуальних рис характеру. Цим пояснюється необхідність детального вивчення індивідуальних якостей особистості в медицині, біології, педагогіці, соціальній роботі, валеології, санології (від лат. *sanus* — здоров'я, тобто наука про здоров'я здорових людей), дефектології, геронтології, нозології, реабіліталогії, управлінні та інших галузях.

Друге значення категорії «людина» полягає у тому, що ми вживаємо її відносно особи, яку треба привести до нормального стану, тобто це коли мова йде про інвалідів, наркозалежних, хворих на ВІЛ/СНІД, людей з фізичними, соматичними, тілесними, психічними, духовними, руховими, сенсорними, розумовими та іншими вадами здоров'я.

У сучасній вітчизняній спеціальній літературі панує загальна точка зору на людину, що має фізичні, психічні, рухові, розумові та інші розлади і потребує реабілітації з боку фахівців, обіймається одним словом — інвалідність, що у Законі України від 21 березня 1991 року «Про основи соціальної захищеності в Україні», що набрав чинності з 1 січня 2013 року, розглядається як «міра втрати здоров'я» (Ст. 3) [4].

При цьому у Декларації прав інвалідів, зокрема, наголошується: «Інваліди мають невід’ємне право на повагу їх людської гідності. Інваліди, якого б походження не були характер і серйозність їх ушкоджень чи вад, мають ті ж основні права, що і їх співгромадяни того ж віку, що в першу чергу означає право на задовільне життя, яке було б якнайбільш нормальним і повнокровним». І далі: «Інваліди мають право на те, щоб їх особливі потреби були взяті до уваги на всіх стадіях економічного і соціального планування» [3].

У «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів» узагальнено найновіший досвід багатьох демократичних держав у галузі реабілітації та інтеграції інвалідів. У цих правилах викладене таке тлумачення терміну «реабілітування»: «... процес, який має за мету допомогти інвалідам досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і (або) соціального рівня діяльності і підтримувати його, надавши їм, тим самим, можливості для зміни їх життя і розширення рамок їх незалежності. Реабілітування може включати заходи із забезпечення і (або) з відновлення функцій або компенсації втрати або відсутності функцій або функціонального обмеження. Процес реабілітування не передбачає тільки надання медичної допомоги. Він включає в себе широке коло заходів і діяльності, починаючи від початкового та більш загального реабілітування і закінчуючи цілеспрямованою діяльністю, наприклад, відновленням професійної працездатності» [12, с. 12].

Щодо об’єкта реабілітування нами використовується для заміни слова «інвалід» на термінологічне словосполучення «особа з обмеженнями життєдіяльності», що відповідає принципам Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності і здоров’я.

Здоров’я людини як складова концепту потребує окремого пояснення, оскільки на неї припадає головне навантаження у цьому дослідженні. Як відомо, англійське слово «здоров’я» (health) походить від англосаксонського слова «hal» — цілий. Це потребує системного визначення здоров’я людини. На практиці цього досягти дуже важко. І тому у даний час немає ще загальноприйнятого трактування поняття «здоров’я» людини як цілісної системи. У літературних джерелах, присвячених тим чи іншим аспектам здоров’я, міститься ряд визначень цієї категорії, що базується на різних методологічних підходах і критеріях. Багатоманітність поглядів на сутність поняття «здоров’я» людини та безуспішність спроб виробити єдину, узгоджену думку значною мірою пояснюються тим, що здоров’я становить собою досить складне явище,

характерні та значущі сторони якого важко з'ясувати коротко. Одним з найчастіше використовуваних є принцип прямого протиставлення двох якісно різних станів: нормального фізіологічного (якому відповідає поняття «хороше здоров'я») і патологічного (синоніми якого-хвороба, «погане здоров'я»). Більша частина визначень здоров'я містить або має на увазі саме таке полярне розмежування. Між тим, такий підхід здається недостатньо продуктивним. У дійсності між хворобою і здоров'ям наявні численні перехідні стани. Сучасні вчені розглядають здоров'я як здатність людини до оптимального фізіологічного, психічного й соціально-емоційного функціонування. Але на практиці про здоров'я, як і колись, судять за наявністю або відсутністю хвороби. При використанні такого підходу з розгляду випадає стан так званої передхвороби, в якому захворювання як такого ще нема, але компенсаторні можливості організму вже знижені і з'являються ще об'єктивно не виявлені зміни на функціональному та біохімічному рівнях. Це й є «перехідний» стан між здоров'ям і хворобою, що має назву «третього» стану. Характерним для людей, що перебувають не лише в специфічному психофізіологічному статусі (наприклад, передпологовий або післяпологовий період) є «третій» стан. Сюди ж належать і особи, які систематично вживають алкоголь або наркотики, більшість тих, хто палить і веде антигігієнічний спосіб життя в цілому.

Широко відомим є визначення здоров'я, прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я: «Здоров'я — це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичного дефекту». Позитивним моментом цього визначення є те, що воно має комплексний характер. Однак не можна не погодитися із зауваженнями, що їх висловлюють вчені Р. Пассморк, Е. Енкхолм, а також інші зарубіжні дослідники. Відповідно до їх точки зору, воно не є власне визначенням та знаходиться поза межами розуміння статистиків і заводить у кут навіть філософів [10].

Деякі автори розглядають хворобу як результат «поломки» адаптаційно-приспосувальних механізмів. Згідно з цими поглядами Д. Д. Венедиктов визначає здоров'я як динамічну рівновагу організму з навколишнім середовищем, коли всі закладені в біологічній та соціальній сутності людини фізичні, духовні та інші здібності виявляються найбільш повно і гармонійно, всі життєво важливі підсистеми людського організму функціонують з максимально можливою інтенсивністю, а загальне поєднання підтримується на рівні, оптимальному для

збереження цілісності організму, його працездатності, а також швидкої адаптації до природного й соціального середовища, що безперервно змінюється [1, с. 137].

У даному визначенні містяться деякі нові моменти. По-перше, використовується поняття «динамічна рівновага», що для нас важливо з точки зору оцінки стану, напряму і здатності до подальшого розвитку явища; по-друге, підкреслюється повнота і взаємозв'язок проявів багатьох здібностей людини; по-третє, формулюється вимога необхідності збереження цілісності організму та можливості його адаптації до мінливих умов середовища.

Аналогічне судження про здоров'я у світлі адаптаційних можливостей людини висловлює також І.Д. Калайков, відомий болгарський вчений. З його точки зору, здоров'я — це можливість організму здійснювати без будь-яких обмежень біологічні та соціальні пристосувальні реакції [8, с. 115]. Сильною стороною цього визначення є вказівка на соціально-адаптаційний аспект здоров'я. Багато існує таких визначень, у яких здоров'я людини розглядається як певний функціональний оптимум, як гармонія всіх частин організму. Такий підхід має тривалу історію. Ще В. Даль у тлумачному словнику дав таке визначення: «Здоров'я — це стан тваринного тіла, коли всі життєві відправи в порядку, відсутність недуги, хвороби» [2, с. 675]. Протягом десятиліть пропонувалися різні методи інтегральної оцінки здоров'я, нерідко безвідносно до його чинників. У них враховувалися й показники тимчасової непрацездатності, і дані профілактичних оглядів, і поєднання окремих хвороб, і причинні фактори середовища, наслідком яких можуть бути порушення стану здоров'я.

Проаналізувавши різні визначення поняття «здоров'я», Б.М. Ільїн пропонує таке: «Здоров'я людини — це функціональний стан організму, що забезпечує тривалість життя, фізичну й розумову працездатність, самопочуття і функцію відтворення здорових нащадків» [5, с. 18].

В.П. Казначеев здійснює глибокий аналіз проблем здоров'я і формулює поняття «здоров'я» таким чином: «Здоров'я індивіда є динамічним станом збереження і розвитку його біологічних, фізіологічних та психічних функцій, оптимальної працездатності і соціальної тривалості активності за максимальної тривалості активного життя» [7, с. 9].

Однак і це визначення, на нашу думку, потребує уточнення й доповнення. Насамперед включене до нього поняття «оптимальна працездатність» не передбачає відповідного високого рівня реалізації цього

виду здібності людини. Одним з найважливіших практичних результатів дотримання здорового способу життя людини є збереження нею високої працездатності якнайдовше.

Таким чином, завданням першого кроку у дослідження теоретичних і методологічних засад технологічного впливу на здоров'я людини є виокремлення головного конструкту проблеми. Завдяки цьому концепту відкривається можливість дослідити атрибутивні властивості і функціональні впливи явища технологічного впливу на здоров'я людини і народу. теорію управління здоров'ям людини, яка має власну логіку утворення родо-видових понять і три види рефлексії: елементарну, наукову і філософську, не можна створити, порушивши загальні рівні теорії пізнання. У літературних джерелах та періодичних публікаціях в основному міститься недостатньо структурована практична інформація у режимі «обміну досвідом» без глибокого філософського осмислення, аналізу та узагальнення. У наукових дослідженнях, за звичай, переважають роботи соціологічного та соціально-педагогічного напрямку, які не враховують багаторічний науковий доробок корекційної педагогіки та спеціальної психології. Деякі поодинокі спроби побудувати методичну основу різних реабілітаційних феноменів і процесів тільки підтвердили відсутність єдиного підходу до побудови теорії цих явищ на системних засадах та універсальних принципах, як того вимагає логіка раціонального рівня наукового пізнання.

Список використаних джерел:

1. Венедиктов Д. Д. Социально-философские проблемы здравоохранения / Д. Д. Венедиктов // Вопросы философии. — 1980. — № 4. — С. 137–145.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. — М.: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1956. — Т. 1. — 1320 с.
3. Декларация о правах инвалидов [Электронный ресурс]: [утверждена резолюцией 3447 (XXX) Генеральной Ассамблеи ООН 9 декабря 1975 года] — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/gadocs/convres/r3447.pdf>.
4. Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні від 21.03.1991 № 875-XII // zakon.rada.gov.ua/go/875-12.

5. Ильин Б. Н. Опонятии «здоровье» человека / Б. Н. Ильин // Вестник АМН СССР. — 1988. — № 4. — С. 18–26.
6. Ищенко А. Р. Психолого-педагогические условия формирования ценностного отношения студентов к своему здоровью / А. Р. Ищенко // Педагогическое образование и наука. — 2012. — № 6. — С. 86–91.
7. Казначеев В. П. Экология человека и проблемы социально-трудового потенциала населения / В. П. Казначеев // Проблемы экологии человека. — М.: Наука, 1986. — 120 с.
8. Калайков И. Д. Теория отражения и проблема приспособления / И. Д. Калайков. — М.: Наука, 1986. — 180 с.
9. Новейший философский словарь: 3-е изд., испр. — Мн.: Книжный Дом, 2003. — 1280 с.
10. Passmore R., Enkholm E. P. The picture of health // Environmental sources of dislase. — 1977. — № 4. — P. 21.
11. Психологія: [навч. посіб.] / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнецов, В. Л. Злишков та ін.; За наук. ред. О. В. Винославської. — К.: Фірма «Інкос», 2005. — 352 с.
12. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48 / 96, прийнята 48-ю сесією ООН 20 грудня 1993 р. — К.: ВГСПО «НАІ України», 2003. — 40 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. — 7-е изд., перераб. и доп. — М.: Республика, 2001. — 719 с.
14. Ярошевский М. Воля / М. Ярошевский // Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов. — М.: Сов. энциклопедия, 1960. — Т. 1. — 1340 с.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2013 р.

Путров С. Ю. Особенности биосоциальных технологий влияния на здоровье человека.

В статье отмечено, что концепт «биосоциальные технологии влияния на здоровье человека» должен стать стержнем научно-исследовательской работы, которая посвящается философскому анализу процессов формирования, сохранения и укрепления здоровья человека. Здоровье человека обуславливает все известные процессы его биологической и социальной жизни и его ресур-

сообеспечения. Современная наука точно определяет о том, что технический, биологический и социальный миры объективно обусловлены атрибутивными свойствами человека, и зависят от его здоровья. Здесь действуют закономерности становления, функционирования и последующего развития.

Ключевые слова: *биосоциальные технологии, влияние, здоровье человека.*

Putrov S. The features biosocial technologies to influence on a health of man.

The article noted that the concept of " technology biosocial effects on human health" should be the core of the research work, which is dedicated to the philosophical analysis of the processes of formation, preservation and promotion of human health . Health causes all known processes of its biological and social life and its resourcing . Modern science specifies that the technical, biological and social worlds are objectively conditioned attributive properties of man, and depend on his health. There are patterns of formation , operation and further development.

Keywords: *biosocial technologies, influence, health of man.*